

משה צבי פרנק : ציונים באמריקה

הקדמת דברים

הוויכוח על התנועה הציונית ויחסה אל מדינת־ישראל מתנהל זה שנים בלי שתחול בו תזווה ניפרת. כותב הטורים האלה נראה לו שהוויכוח מתנהל בעיקרו בחלל ריק מבלי להתחשב במציאות. כמה מבקרים כבר עמדו על כך שאין סניגוריה של התנועה הציונית מביאים בחשבון די־הצורך את מציאות קיומה של מדינת־ישראל ואת השפעת המציאות הזאת על הקיבוצים היהודיים בעולם. עוד פחות מכך מתחשבים הציונים ה„מקצועיים“ במציאות היהודית בארצות־הברית, והם ממשיכים בוויכוחיהם כאילו היתה הציונות באמריקה אחרי קום המדינה אותה ציונות שהיתה ידועה באירופה לפני מלחמת־העולם השניה. האמת היא שגם בעבר היתה התנועה הציונית באמריקה שונה באפיה מן התנועה הציונית באירופה. את עליותיה וירידותיה של התנועה באמריקה, את התנוונותה אחרי קום המדינה ואת התבטלותה בפני „ידידי ישראל“ המתחזקים והולכים, נוטים האידיאולוגים הציוניים ליחס ליד המקרה. ליחסים אישיים בין בן־גוריון ובין סילבר וכו'. דווקא האידיאולוגים הללו, שדרך־כלל הם מאמינים בחוקיות היסטורית העומדת מעל לאישים, אינם רואים שיש התפתחות היסטורית בדרכה של הציונות האמריקאית, התפתחות הנעוצה במסיבות המיוחדות של יהדות אמריקה, המתנהלת במישרים מן הציונות ה„קדומה“ של מרדכי עמנואל נוח עד גילויי ההתלהבות לישראל מצדם של „לא־ציונים“ כגון הנרי מורגנטוי, אדוארד וארבורג וויליאם רוזנוולד...

אמנם, בזמן האחרון, לאחר שכפתה ממשלת ארצות הברית כמה שינויים במבנה הסוכנות היהודית בארצות הברית, נתעוררו פתאום דוברי הציונות המוסדית ו„גילו“ במפתיע שהמצב בארצות־הברית שונה משאר ארצות הפזורה והגיעו לידי מסקנה מחוכמת שיש לקיים כעין „מדינת־פזורה“ במקביל למדינת־ישראל, בלי יהודי אמריקה (וכמובן, גם בלי היהודים מאחורי מסך הברזל וברוב ארצות האסלאם), מדינה יהודית כל־עולמית של שני מיליונים וחצי. אין כוונתו של כותב המאמר הזה לדון בשאלות הכרוכות בתכנית חדשה זו — עד כמה היא בת־ביצוע, עד כמה גם אותם שני מיליונים וחצי רוצים באמת שייצגו אותם בארגון כזה כלעומת מדינת־ישראל וכו'.

בשורות הבאות יתוארו הקווים האפייניים לתנועה הציונית ולרגש הפרו־ישראלי בארצות הברית, כפי שנתגלו מראשית תולדותיה של יהדות אמריקה עד היום הזה. הקווים האלה חורגים ממסגרות המפלגות והזרמים הידועים בתנועה הציונית המסורתית.

א. ציונות היולית

ביאליק, במכתב מפורסם לאחד-העם אחרי ביקורו בארצות-הברית בשנת 1926, הגדיר את הציונות באמריקה כ"ציונות פילנטרופית" הנטולה תוכן תרבות-ירוחני. כותב הטורים האלה, בהיותו כתב "הארץ" בארצות-הברית מ-1943 עד 1948, שנות השיא של התנועה, דיבר על "ציונות פרימיטיבית" של היהודים באמריקה. לא הרי שנות-העשרים כהרי שנות-הארבעים, אבל הצד-השווה שבין ציונות "פילנטרופית" של קומץ קטן בימי ביקורו של ביאליק ובין הציונות ה"פרימיטיבית" של המונים אחרי שזאת היטלר והמאבק בארץ הוא שגם כאן וגם כאן הציונות יונקת מסנטימנט יהודי היולי יותר מאשר מאידיאולוגיה מפותחת ומורכבת ומהשקפה היסטורית מסוימת, או מהתנאים בארץ מגוריהם של הציונים. דומה כי הרגש הציוני בקרב יהודי אמריקה, ובמידה ידועה גם הרגש הפרוי-ישראלי הכללי כיום, אפשר להגדירו כ"ציונות היולית". כך — ואם גם לא כך בלבד — היתה הציונות מאז ראשיתו של היישוב היהודי באמריקה, וכך היא גם כיום. נשתנו התנאים, נשתנו הממדים, אבל הקווים היסודיים האפייניים לציונות האמריקאית עומדים בעינם...

ביאליק סייר בארצות-הברית משך חמישה חודשים בשנת 1926. אותה תקופה היתה דווקא תקופת פריחה תרבותית ורעיונית לתנועה הציונית בארצות-הברית, שנשיאה היה אז לואי ליפסקי, איש-רוח וסופר מחונן. הציונים הוציאו אז שבועון מצוין בשם "ניו פלסטיין", בעריכתו של מאיר וייסגל. בין סופריו הקבועים של זה היו הנרי מונטור, מוריס סמואל, מרווין לווינטאל, גרשון אגרונסקי (שהיה שולח מכתבים מארץ-ישראל), וגם לודוויג לואיסון המנוח, יהודי "מתבולל" שהפך ציוני בהשפעתו של השבועון הציוני. הציונים היו מקיימים את השבועון העברי "הדואר", שעמד בתחילת דרכו, ואת פעולותיה של "ההסתדרות העברית" באמריקה. היתה אז תנועת-נוער ציונית פעילה ודינמית, "יהודה הצעיר". הציונים דווקא הם שקיבלו אז את ביאליק בכבוד-מלכים, ולאחר צאתו מאמריקה הזמין ה"ניו פלסטיין" אצל מוריס סמואל תרגום של מבחר שירי המשורר והוציאו בכרך יפה. (עד היום ספר תרגומיו של מוריס סמואל הוא המקור היותר טוב באנגלית לידעת ביאליק).

הציונים באמריקה בתקופת ליפסקי היו רובם בני דור של מהגרים דוברי יידיש. אכן, אותו דור כבר הספיק להקים מתוכו מעמד משכילים השולט בשפת הארץ, קרוב לתרבותה ויודע למזג את התרבות היהודית, הרעננה עדיין בתודעתו, עם תרבותה של אמריקה. ליפסקי נולד ברוצ'סטר שבמדינת ניו-יורק, אבל אביו היה שוחט יליד ליטא. מאיר וייסגל, שלישו הצעיר של ליפסקי, נולד בפולין והביא אתו לניו-יורק קצת ידיעה ב"יהדות" בטרם ייעשה סופר באנגלית. סמואל נולד ברומניה. צעירים אלה, שהתרכזו סביב ליפסקי, קיבלו השראה אישית מוויצמן, מביאליק, משמריהו לוין ומעוד מנהיגים אירופיים בולטים, שנצטרפו בהם תרבות המערב עם המסורת היהודית והאידיאלים הציוניים.

במרכז התנועה הציונית באמריקה עמדה אז ההסתדרות הציונית הכללית (Z.O.A.), שעדיין לא התקשרה קשר פוליטי אל הציונים הכלליים בארץ במטרה למגר את „שלטון הפועלים“. אדרבה, הוגה היתה חיבה מיוחדת להסתדרות העובדים והיתה מעלה על נס את הקיבוצים והמושבים. החיפוכים שנפלו לפעמים בינה ובין „המזרחי“ ו„פועלי-ציון“ לא היו להם שרשים אידיאולוגיים עמוקים. האגף הדתי והאגף הפועלי (אז עדיין היו באמריקה המוני פועלים יהודים) ייצגו יותר את הציבור הדובר יידיש, ואילו הציונים הכלליים ייצגו את המעמד הבינוני, שהיה נקלע בין יידיש לאנגלית. גם ה-Z.O.A. קיימה אז שבועון באידיש שבראשו עמדו אב. גולדברג המנוח וד"ר שמעון ברנשטיין.

הקצרה: היתה זו תקופה שבה עדיין לא פגה המסורת האירופית בקרב יהודי אמריקה וכבר החלה למצוא לה ביטוי בשפת הארץ ובתרבותה, תקופה שבה הגיעה ההפראה ההדדית של הישן והחדש למיטב ביטויה. אף-על-פי-כן, ביאליק לא מצא כאן אלא „ציונות פילנטרופית“ הנטולה תוכן רוחני!

בימי ליפסקי (בשנות העשרים) מנתה ההסתדרות הציונית באמריקה בין עשרת-אלפים לשלושים-אלף חבר. בימי סילבר (בשנות הארבעים) הגיעה לרבע מיליון חברים (זה היה השיא, בימים שלפני החלטת האו"ם על חלוקתה של ארץ-ישראל). מלבד זאת נתקיימה גם תנועתו של הלל קוק, שלא היו לה דפוסים תנועתיים ואת מספר תומכיה אין לאמוד אל-נכון.

מבחינה ארגונית היתה התנועה הציונית באמריקה בשנות הארבעים, כשעמד סילבר בראשה, המשך לתנועה בשנות העשרים, תקופתו של ליפסקי. אבל הרכבם של רוב החברים בשני הארגונים הגדולים, Z.O.A. ו„הדסה“, השתנה לגמרי. רובם היו חברים חדשים. ל„הדסה“ באו נשים יהודיות שנמשכו אחרי הפעולות הפילנטרופיות של הארגון בארץ-ישראל ואחרי האווירה החברתית הנוחה שנוצרה מעט-מעט בארצות-הברית. ל-Z.O.A. באו יהודים זועמים שביקשו פורקן לרגשותיהם שניעורו עקב המאורעות של אותן שנים. היו בהם רבים שתמכו גם בהלל קוק וגם בתנועה הציונית, והיו שבחרו בתנועה הציונית מפני שנתנו בה אמון יותר. המון החברים הוא שלחץ או על המנהיגים שינקטו קו תקיף יותר — כתגובה על מאורעות הזמן ועל תעמולתם של הלל קוק וסיעתו. רוב המנהיגים הוותיקים היו נבוכים ופיגרו אחרי המוניהם. מנהיגות „הדסה“ ננתה זמן רב אחרי ד"ר מנגס, ומנהיגי Z.O.A., אף-על-פי שהצביעו בעד תכנית-בילטמור, לא הבינו אל-נכון מה בן-גוריון דורש מהם ומה הוא רוצה באמת בוועידה הזאת. הם היו נכונים בכל שעת-קושי לדחות את הדרישה להקמת „קומנוולת יהודי“ בארץ-ישראל עד „שיבוא אליהו“. רק כשעלה סילבר למנהיגות נמצאה השפה המשותפת בין הצמרת לציבור. אבא הלל סילבר, ועמנואל ניומן שעמד אז לימינו, ניצלו את שליטתם על הציבור שלהם למטרות פוליטיות של השעה וגם לחישול נאמנותו של הציבור למנהיגים של אז — אך לא להעמקת ידיעתו בציונות ולא להעלאת רמתו התרבותית-הרוחנית.

את הציונות האמריקאית של תקופת ליפסקי אפשר לציין כציונות „אחדה-העמית“

קיצונית נוסח אמריקה. שעם זאת אינה מבוססת ביותר על יסודות פילוסופיים־אידיאולוגיים. אחד מדובריה המוכשרים והבוטים ביותר היה בשעתו מוריס סמואל. לכן נקרא הספר שאותו כתב על הארץ בשנת 1952 כזעקת אכזבה של אחד שנקלע פתאום לתוך המערבולת של המציאות הישראלית בימי העליה ההמונית, ותחת אידייליה של קיבוצים (לא כפי שהיו בזמן מן הזמנים אלא כפי שתיארום תעמלנים כסמואל) מצא צבא ישראלי, על כל הפרוך בו, ויהודים לא תרבותיים כל־כך ולא אידיאליסטיים כל־כך. הציונות של סילבר וציבורו היתה כעין ציונות הרצלית היוולית, ולכן סילבר עצמו — אף כי אישית יש לו, או היו לו, יותר טענות מאשר לסמואל — מרוצה בכל־זאת למדי מן המדינה כמו שהיא בפועל. אלא שגם סמואל בספרו, וגם סילבר בשיחותיו עם עתונאים, טוענים שמקומם באמריקה ולא במדינת־ישראל ושאינן זה כלל מחובתו של כל ציוני „לעלות“.

כמו שאינן זה מקרה ששום מנהיג ציוני באמריקה לא פיתח שיטה אידיאולוגית מסובכת — לא בתקופת ליפסקי ולא בתקופת סילבר — כך לא מקרה הוא שמנהיגים ציוניים באמריקה אינם רואים חובה לעצמם לעקור לארץ־ישראל. באמריקה היה תמיד הלך־רגש למען „שיבת־ציון“ — אפילו לפני התנועה הציונית ואפילו בטרם יהיה באמריקה קיבוץ יהודי גדול — והיו גם יהודים שעקרו מאמריקה לארץ עוד בראשית המאה ה־19. אבל לא היה אף מנהיג אחד, אף הוגה־דעות אחד, אשר דרש פתרון ציוני למען יהודי אמריקה.

ב. מרדכי עמנואל נוח עד אבא הלל סילבר גדמה לי שאב־טיפוס לכל המנהיגים הציוניים באמריקה היה הציוני המפורסם ביותר מן התקופה ה„קדמונה“ של יהדות אמריקה, כלומר מן התקופה שבה חיו בארצות־הברית כמעט רק אותם יהודים שאבותיהם הגיעו לשם מבראזיל או מארצות דרום־אמריקאיות אחרות (התקופה הספרדית, כלשונם של היסטוריונים יהודים באמריקה). ויותר משהיה מ. ע. נוח דומה לליפסקי ולברנדייס היה דומה לסילבר, ויותר משהיה דומה לסילבר היה דומה לטיפין ויין, ואפילו לצבי הירש מסליאנסקי. ואילו חי מרדכי עמנואל נוח היום אפשר שהיה מחבר ספר כמו „אכסדוס“... נוח תפס משרה גבוהה למדי בשירות הדיפלומטי של ארצות־הברית, כתב ספרים ועסק בפוליטיקה אמריקאית, אבל בהיסטוריה היהודית הוא חשוב כאביה של תכנית־הנפל ליסד מקלט לאומי לעם היהודי על אי ששמו גראנט־איילנד, בקרבת בופאלו בצפונה של מדינת ניו־יורק. הוא הוציא כרוז לבני עמו המתחיל במלים „שמע ישראל“, ערך טכס גדול בנוכחותם של כמה ראשי־שבטים אינדיאנים, וכיון שלא נענו היהודים לקריאתו, בא לכלל דעה שאין להם תחליף למולדתם ההיסטורית בארץ־אבותם. בדעתו זו עודדו גם נשיא ארצות־הברית, אדאמס, אשר איחל לעם היהודי שישבו ויכונון את מולדתו ההיסטורית. (גם הנשיא אדאמס היה כאן אב־טיפוס לנשיאי ארצות־הברית, שהיו נוטים אהדה לרעיון הציוני — כמוכן, כל זמן שלא לחצו עליהם אינטרסים נוגדים, כאילי הנפט).

ודאי שגם ליפסקי וגם ברנדייס זרה היתה לרוחם הוֹסְטָה המילודוראמיתית של מרדכי עמנואל נוח. אף כי אין לומר זאת על סטיפן ויין. אולם גם ליפסקי וגם ברנדייס דומים למרדכי עמנואל נוח בזה שנימוקיהם היו פשוטים, רגשיים: הדאגה לבני-עמם הנרדפים מארצות אחרות והרגש ההיסטורי הלאומי, בלי תיאוריות ובלי פילוסופיות. דברים אלה אמורים לא רק בליפסקי וברנדייס, ילידי אמריקה, אלא גם בצבי הירש מסליאנסקי.

מסליאנסקי התפרסם כ„מטיף לאומי“ עוד ברוסיה, לפני הגירתו לאמריקה, אבל לשיא תפארתו כתעמלן ציוני הגיע בארצות-הברית, ופעילותו הציבורית תופסת תקופה ארוכה, מימי „חובבי ציון“ עד סוף שנות השלושים (הוא מת ב־1942). בין הציונים שהושפעו מנאומיו היו גם ליפסקי וברנדייס — ביחוד ליפסקי. מסליאנסקי, שהיה יהודי ליטאי בן-תורה שעיקר כוח ביטויו בידיש, לא פיתח אידיאולוגיה, לא קרא ליהודי אמריקה לעלות לארץ-הקודש כדי להינצל מחמת המציק. הוא דיבר כפטריוט אמריקאי נלהב ושיבח את ארץ-החופש, אשר נתנה מקלט למהגרים נרדפים, אך עם זאת עורר בלבבות שומעיו את רגש הגאווה על עברם היהודי, את רגש הדראמה ההיסטורית של העם היהודי, את הרצון לראות בהתחדשותה של אדמת אבותיו, את הרצון לעזור לאחים הנרדפים ולעזור להם להגיע לחיים של כבוד אשר גם יהודי אמריקה יוכלו להתכבד בהם. מסליאנסקי היה תלמידו של הרצל ורבו של וייצמן (בפינסק). וכמובן היה מזכיר את שניהם בנאומיו. אבל, מלבד עובדה זו, ועובדות אחרות הבאות משום ההבדל בתקופה, ומלבד הבדלי הנוסח והשפה, הלא אין בין גישתו היסודית לבין גישתו של מרדכי עמנואל נוח כמעט ולא-כלום.

סטיפן ויין היה משך דור שלם ראש-דובריה של התנועה הציונית באמריקה והאישיות המפורסמת ביותר בתוכה. לפני מותו הוציא את סיפור-חיי. כשבא לספר על ציונותו, על מה סיפר? לא על תורות ושיטות אידיאולוגיות, לא על השקפה זו או אחרת באשר לעתיד היהודים או לכוחה של האנטישמיות, אלא על הרושם שעשה עליו — בהיותו ילד בבית אביו, הרב היהודי-ההונגרי — ביקורו של שליח מארץ הקודש; על רושם אישיותו של הרצל, וכדומה.

ויין וליפסקי בני תקופה אחת הם אבל שונים הם בתכונתם מן הקצה אל הקצה. ויין, שנולד בבודאפשט, היה אמריקאי יותר מליפסקי, שנולד ברוצ'סטר שבמדינת ניו-יורק. סגנונו של ויין באנגלית הוא סגנונו של טריבון מלהיביהמונים ואיננו עומד במבחן הבקורת של הקורא בעל-הטעם כשמעלים את דבריו על הנייר. כנגד זאת, כל נאום שנושא ליפסקי בנוי כמסה ספרותית, מפני שהוא סופר בכל רמ"ח אבריו, השוקד על משמעותה וגוני צילצולה של כל מלה שהוא מוציא מתחת לעט. ליפסקי, אף שאינו יודע עברית (יידיש הוא שומע וקורא, אבל אינו מדבר בה), נשאר בו הרבה מן הליטאי הספקן והלגלגן. ויין החל כציוני, עזב את התנועה הציונית לכמה שנים (מבלי לצאת כנגדה), חזר אליה ערב מלחמת-העולם הראשונה, כחסידו של ברנדייס, עמד לימינו של זה במאבקו נגד וייצמן בשנות 1920/1,

ובסוף ימיו היה חסיד נלהב של וייצמן, לאחר שהספיק להיות משך זמן קצר חסידו של ז'בוטינסקי, גם להרעיש עולם בדרישה לגישה חדשה אל ישו (וזאת לאחר שקרא את התרגום האנגלי של „חיי ישו“ לקלוזנר). ויזו היה פעיל לא רק בתנועה הציונית, בקונגרס היהודי ובחיים היהודיים בכלל, אלא גם נטל חלק חשוב במאבקים פוליטיים בארצות-הברית ובעיר ניו-יורק. והיפוכי-הדברים בליפסקי: הוא כמעט לא סטה ימין ושמאל מדרכו כשלישו של וייצמן באמריקה, מן היום בו עלתה שמשו של וייצמן בשמי התנועה הציונית, ואם גם תמך בסילבר בשנות הארבעים הרי ביקש לעשות זאת בצורה המתישבת עם נאמנות לוייצמן. כל ימיו הוא ציוני-כללי ליברלי, במובן הוייצמניסטי, נוטה לתנועת-העבודה (ואפילו לסוציאליזם), אבל מתנגד למפלגתיות של אגף-העבודה בציונות. מוכן לשתף פעולה עם פועלי-ציון במפעלים, אבל נלחם בטכסיסיהם. את כל חייו הקדיש ליפסקי רק לתנועה הציונית ולתנועות הקרובות לה. רבה התעניינותו בספרות ובתיאטרון שבאמריקה ובעולם, אבל אין לו שום חלק בתנועות לא-יהודיות באמריקה. ואף-על-פי-כן, כשאתה בא לבחון את השרשים מהם ינק ליפסקי את ציונותו ויהדותו, אינך מוצא הבדל רב בינו לבין ויזו. בכתביו הוא מתאר את בית אביו, השוחט ה„משכיל“ מליטא, בעיר רוצ'סטר, את היהודים באותה עיר, את הרושם הכביר שעשה עליו מסליאנסקי, את סיפורי מסליאנסקי על גדולת הנביאים ועל גדולת עמ-ישראל ועל הופעתו של הרצל בשמי החיים היהודיים. עיקר ציונותו נבע מרגש יהודי-היסטורי היולי שהתעורר בו באורח ספונטאני.

גדול המנהיגים של הציונות האמריקאית, ה„קלסיקן“ שלה, היה לואי ברנדייס. הנוסחה של ברנדייס היתה פשוטה מאד: כל אמריקאי יש לו מוצא לאומי שמעבר לים, ואף-על-פי ששומה עליו להיות פטריוט של אמריקה ולהשתתף בבנין חייה הלאומיים המתהווים והולכים, הרי יוסיף על ערכו האישי, וממילא גם על ערכו כאזרח מדינה חפשית, אם בתוך כך יתגאה גם על מוצאו ויקום בשעת הצורך לעזרת עם-מוצאו. והיות שהעם היהודי נמצא במצב מיוחד, זקוק לסיוע מיוחד ולהתעניינות מיוחדת, הרי היהודי האמריקאי צריך להתעניין בשיקומו על אדמתו עוד יותר ממה שאמריקאי אחר מתעניין בעם-מוצאו. ולכן, אם יהודי רוצה להיות אמריקאי טוב עליו להיות יהודי טוב, וכדי להיות יהודי טוב עליו להיות ציוני: עלידי כך הוא נעשה אדם טוב יותר.

כשם שברנדייס היה גדול המנהיגים הציונים בארצות-הברית בתקופת מלחמת-העולם הראשונה, כך היה סילבר בתקופת מלחמת-העולם השניה. בידיעותיו ביהדות ובעברית ובזיקה לחיים היהודיים עולה סילבר לאין-ערוך על ברנדייס. השפעתו על ההמונים היתה כבירה יותר. שניהם הורדו מגדולתם לאחר שנסתיים תפקידם ההיסטורי בארצות-הברית כשהתנגשו עם הציונות האירופית. שניהם לא חידשו הרבה ברעיון הציוני. גם בדבריו של סילבר לא תמצאו סיבוכים פילוסופיים ואידיאולוגיים יותר מאשר בדבריו של ברנדייס. אצל סילבר לא תמצאו דברים שמהם משתמע שהיהודים באמריקה זקוקים למדינה משלהם שאליה יהגרו מארצות-

הברית, או שמהו בחייו הכלכליים או התרבותיים של היהודי אינו תקין עד כדי כך שהוא מצריך מהפכה יסודית. לכל היותר יש צורך במדינה יהודית בארץ־ישראל כדי להציל בכך יהודים מארצות העריצות וגם להשלים את תמונת היהדות העולמית, אשר יהדות אמריקה היא חלק ממנה.

בכל הדברים האלה איני מבקש אלא להגדיר את המציאות הציונית באמריקה, מציאות של ציונות היולית. בתקופת ליפסקי הרי זו ציונות אחד־העמית היולית, בתקופת סילבר — ציונות הרצלאית היולית; בתקופת ליפסקי הציונות היא נחלת מיעוט אידיאליסטי כלשהו; בתקופת סילבר — נחלת המונים זועמים. אבל בכל התקופות הללו נבדלה הציונות האמריקאית מן האירופית בשני דברים: חסרה היתה אידיאולוגיה מורכבת, וחסרה היתה הרגשה של כורח אישי הצומח מתוך מציאות אמריקאית. (כמובן, המדובר הוא בציונות האמריקאית בכללה, לא בכיתות קטנות של יוצאי־דופן).

אמנם, בין המוני המהגרים מאירופה נמצאו משכילים ומשכילים־למחצה, שספגו לתוכם את האידיאולוגיות ואת הרגלי המחשבה האירופיים, והם יסדו להם מעין מושבות אירופיות בתוך הישוב היהודי בניו־יורק ובכרפס אחרים. אל המושבות האלו הצטרפו במשך הזמן גם יסודות מסוימים מתוך הצעירים, שקיבלו את חינוכם האירופי הראשון על אדמת אמריקה דווקא, אבל דרך־כלל נתנה ההשפעה האמריקאית אותותיה ברבות הימים והאווירה האמריקאית גברה והכריעה את הכף. רק בתקופת ההגירה הגדולה יצרו שלוחות הציונות האירופית שיטות חדשות גם על אדמת אמריקה, אבל לא בתקופות ההתאקלמות הרוחנית.

ואילו ההתאקלמות הרוחנית של יהודי אמריקה בארצם חלה במהירות רבה במיוחד בשטח חשוב, אשר כל המתווכחים על גורל הציונות אחר קום המדינה מתעלמים ממנו לגמרי: שטח הדפוסים של החיים הצבוריים.

ג. השיטה האוסטרית והשיטה האמריקאית
 כמעט מיד לאחר ירידתו מן האניה היה המהגר היהודי נכנס לאיזו חברה של בני־עיר, חברה לעזרת־גומלים, קהילת בית־כנסת, איגוד מקצועי, ובמיעוט המקרים — לאגודה פוליטית־רעיונית של סוציאליסטים, אנרכיסטים, ציונים או פועלי־ציון. כל הגופים הציבוריים האלה, בלי יוצא מן הכלל, בין שדיברו בהם יידיש רצוצה ובין שדיברו בהם אנגלית רצוצה, סיגלו להם את השיטה הפרלמנטרית של אמריקה על מונחיה. כלומר — את דפוסי החיים הציבוריים של הארץ. בטרם ילמד המהגר לפטפט אנגלית עד כדי ניהול שיחה קצרה ופשוטה כבר זנח את המונח „קאמיטעט” (אם ידע אותו) ולמד את המלה „קומיטי”, נזקק למלים כגון „פרזידנט”, „צ’רמן”, „סקרטארי”, וידע לקום על רגליו ולדרוש „פוינט או אוֹרדר” כדי להעמיד את היושב־ראש על טעותו בסתותו מן הנוהג הפרלמנטרי המקודש, וכ’ וכ’. הוא היה מקבל הודעות ביידיש, שנשלחו על־ידי המזכיר „ביי ארדער או די פרעזידענט”, וידע שרק הודעות כאלו ששולח המזכיר על פי פקודת היושב־ראש יש להן תוקף

חוקי. את הדפוסים האמריקאיים סיגלו להן גם רוב אגודות הציונים באמריקה. אמנם, פועלי ציון היו מחזיקים בכמה דפוסים אירופיים, כגון מסירת רוב הסמכויות למוזכר, היעדר תפקיד של נשיא, ריבוי ועדים וועדות — אבל גם אצלם התגנבו עוד מן הימים הראשונים כמה הרגלים ודפוסים אמריקאיים. בשנים האחרונות הנהיגו אפילו פועלי ציון את תפקיד הנשיא כחילוף למוזכר-הראשי. והנה, אם באיגודיהם הארציים הנהיגו ציוני אמריקה את הדפוסים האמריקאיים, לא היתה להם שליטה על הדפוסים של ההסתדרות הציונית העולמית. דפוסים אלה נשארו זרים לציוני אמריקה.

בכתביו של ליפסקי תמצאו דברי ליגלוג על „השיטה האוסטרית” שהכניסו הרצל ונורדוי במבנה התנועה הציונית ועל ה„גינרל דיבאטה” בקונגרס, ששם, לפי דברי ליפסקי, קמים נואמים בזה אחר זה ונושאים דבריהם ללא תכלית וללא קשר וללא מטרה מעשית. הדברים נכתבו בשנות העשרים, שנים אחדות לאחר שליפסקי עצמו סייע בידי וייצמן להדיח את ברנדייס ממנהיגותו באמריקה ולהציל בזה אותו מבנה בתנועה הציונית אשר אותו שם לצחוק. כל חייו ניסה ליפסקי לשווא להילחם בקראופי אחר של מבנה התנועה הציונית — המפתח המפלגתי.

ליפסקי הסתפק בדברי לעג, אבל קיבל את מבנה התנועה כמו שהוא. ברנדייס ניסה להפוך את הקערה על פיה — ונכשל. אבל כדאי לציין שבזמן שהתקוממו ברנדייס ומקורביו על ההגמוניה של ציוני אירופה ועל המבנה ה„אוסטרי” של התנועה עדיין חזק היה בקרב ציוני אמריקה היסוד האירופי. מלבד ליפסקי קשה היה אז למצוא בקרב המנהיגים והעסקנים הציוניים באמריקה אדם שנולד באמריקה. המעטים שהיו אמריקאים על פי תכונותיהם עמדו ברובם לצדו של ברנדייס, וייצמן זרק אז את אימרת-הכנף שהסיכסוך בינו לבין ברנדייס הוא סיכסוך „בין פינסק ובין וושינגטון”. אמנם, בהצבעה שנערכה בוועידת-קליבלנד בשנת 1921 ניצחה פינסק את וושינגטון, אבל כפי שכבר נתרמו מתוך דברי ליפסקי שהובאו למעלה — לא היה הנצחון שלם ברוחם של הנלחמים. חשוב עוד יותר לצורך נושאנו הוא שברבות השנים התרחקה יהדות אמריקה, כולל הציונים שבה, יותר ויותר מרוחה של פינסק וקרבה יותר ויותר לרוחה של וושינגטון. דור הציונים שבתקופת סילבר לא ליגלג כליפסקי על „השיטה האוסטרית” ועל ה„גינרל דיבאטה” — הוא פשוט לא הכירן.

אבל כיון שנתקלו ציוני ארצות-הברית בשיטה זו ובנהלה זה בקונגרס הציוני בבאזל בשנת 1946 (האחרון לקונגרסים הציוניים ה„חשובים”), מצאום זרים לרוחם יותר משהיו זרים לרוחו של ליפסקי.

גם בתקופת ליפסקי, ובכלל בתקופה שהמסורת האירופית עדיין היתה חיה בקרב ציוני אמריקה, מתעניינים היו יותר בוועידה ציונית ארצית ובמה שנעשה בתוך המנהיגות האמריקאית מאשר בקונגרס הציוני העולמי ובוועידת-הפועל הציוני. הוועידה הארצית, על כל תכונותיה, ההכנות לקראתה, המאבקים על המנהיגות, ולפעמים גם המאבק על עקרונות, זו היתה לציוני אמריקה מין ועידה דמוקרטית

או רפובליקאית במיניאטורה. אפילו המהגרים נקשרו אל הנוהג, הגינונים והטכסים של ועידה אמריקאית, ואם גם לא תמיד דיברו אנגלית, ואם גם לפעמים ניפר היה בדיבורו האנגלי של הנואם מבטא יהודי מובהק, ואם גם התכלית הסופית היתה הגשמתם של אידיאלים ציוניים, ובאופן עמדו וייצמן וסוקולוב ושמריה לזין ויתר המנהיגים האירופים, הרי תמיד היתה זו ועידה אמריקאית טיפוסית, ושלא במתכוון היה זה גם חינוך המהגרים לדרכי הפוליטיקה האמריקאית. בתקופת סילבר כבר היה דור ציונים חדש, דור אשר רובו נולד באמריקה או נתחנך בה מילדותו ואשר חסרה לו גם השארית הזעומה של מסורת ציונית-אירופית, שעדיין היבהבה במידת-מה בתקופתו של ליפסקי. גם הבעיות היו אמריקאיות יותר, קשורות יותר בפוליטיקה של ארצות-הברית. כי מה היה סלע-המחלוקת בין סילבר (שרוב הציבור היה מאחריו) ובין קבוצת הציונים הוותיקים וחסידיהם (אשר זמן-מה קיבלו תמיכה מירושלים)? שאלת-השאלות היתה: איך מדברים אל רוזוולט? את הרוחות הסעירה השאלה אם סילבר משחק כאן את משחק המפלגה הריפובליקאית נגד המפלגה הדימוקרטית, או שהוא מתכוון לגופו של ענין... הוויכוחים התנהלו על הרוב סביב השאלות האלו, והמעשים סבבו סביב השפעתם של היהודים על נציגי מפלגותיהם או נציגי אזוריהם בבית-המחוקקים ובסנאט. הן מצד ההתלהבות והן מצד המספרים לא הגיעה התנועה הציונית המאורגנת באמריקה לשיא כזה שאליו הגיעה בתקופת סילבר. (אמרתי „המאורגנת“, להוציא את ההתלהבות של רוב יהודי אמריקה לאחר קום המדינה, כש„הציונות ההיולית“ חרגה ממסגרת הארגונים הציונים ונעשתה נחלתם של רוב יהודי אמריקה). בתקופה זו היה עיקר פעולתה של הציונות האמריקאית בתחום הפוליטיקה של ארצות-הברית: השונא הראשי היה אמנם ארנסט בוויין, אבל אויב-המשנה היה ה„סטייט דיפרטמנט“ ועליו צריך היה להלחץ. אמנם, היתה גם מחלוקת בנוגע לשאלה „מדינה מיד או מדינה לכשיבוא אליה“, אבל גם השאלה הזאת היתה קשורה פחות או יותר בדרכי הלחץ על ממשלת ארצות-הברית.

באמריקה תמיד היתה הפעולה הציונית המקומית בולטת יותר, וההתעניינות בנעשה בארץ ישראל חיוורת יותר, ובייחוד היה המצב כך דווקא בתקופת סילבר, כלומר — ערב קום המדינה ובזמן שהגיעה התנועה הציונית באמריקה לשיאה בכל השטחים, חוץ מן השטח הרוחני-התרבותי.

ברנדייס ביקש לפצל את ההסתדרות הציונית העולמית ולהפכה לברית רופפת של הסתדרויות ארציות המתיעצות ביניהן. תכניתו סופלה, אבל גם אחרי תבוסתו לא שינה ברנדייס דעתו בשטח זה, אם גם שינה את השקפותיו בשטחים אחרים: הוא הודה כי טעה בזה שסמך יותר מדי על ממשלת אנגליה וראה את הצהרת-בלפור בחינת ייסודה של מדינה יהודית בארץ-ישראל, וכן שינה את יחסו לתנועת הפועלים בארץ ולהסתדרות. אבל הוא לא זו מדעתו שמבנה ההסתדרות הציונית אינו דמוקרטי למדי, שהוא נוקשה ומסורבל מדי ומביא לידי עודף ביוקרטיות וחוסר-יעילות. את דעתו נגד הריכוזיות הקיצונית בהסתדרות הציונית הביע בשיחה

עם מנהיג אירופי בשנת 1942 בזו הלשון: „אתה, ד"ר ב., רואה את הציונות כמוסד עליון שממנו מסתעפים קווים לכל הארצות, ואילו בעיני הציונות שלי קשורה קשר-מישרים לארץ-ישראל ורק על-ידי ארץ-ישראל, בעקיפים, אני קשור גם אל ציונים בארצות אחרות“.

ד. אחדות העם היהודי ודפוסי האחדות
לא רק ה„גינרל דיבאטה“ והמפתח המפלגתי זרים לאמריקאי אלא גם כל העקרון של מוסד-גג עולמי לא-ממלכתי שעל-פיו ישק כל דבר הנוגע לציונות וליהדות. אפשר לשכנע את יהודי אמריקה, על-כל-פנים את רובם הפעיל, שגורל כל העם היהודי בעולם אחד הוא וכי יש אחדות היסטורית ורוחנית המאחדת את כל היהודים לדורותיהם בכל הארצות. אבל אין זאת אומרת שהם מוכנים לתרגם מושג היסטורי-רוחני של אחדות העם לדפוסים ארגוניים ומנהליים בכלל, כל שכן ללשון של דפוסי-ארגון אירופיים הזרים להרגליהם, או של ארגונים המתמירים ליצגם בלא שידעו אפילו על קיומם של הארגונים הללו.

הנסיון במלחמת-העולם הראשונה ובמלחמת-העולם השניה, וכן בשנים שבין שתי המלחמות ולאחריהן, מוכיח שאפשר לאגד את יהודי אמריקה לשעת-חירום ולמטרה מסוימת, אבל אי-אפשר ליצור מוסד עליון אשר חלק גדול מיהודי אמריקה יכירו בו. הקונגרס היהודי הראשון שנהנה שם מתמיכה רחבה נתכנס כדי לתבוע את ארץ-ישראל בשביל היהודים, וכן זכויות-מיעוטים ליהודי מזרח-אירופה. כשנסתיימה עבודתו נעשה הקונגרס אחד המוסדות המרובים של יהדות ארצות-הברית, לא דווקא החשוב שבהם. במלחמת-העולם השניה התכנסה ה„ועידה היהודית-האמריקאית“ כדי לדרוש את שיקומם של עקורי המחנות, ובייחוד כדי לדרוש ייסוד מדינה יהודית בארץ-ישראל. הוועידה עשתה רושם כביר. כשנסתיימה העבודה עשה נשיא הוועידה, לווי ליפסקי, מה שלא עשה שום מנהיג יהודי באמריקה לפניו ואחריו: הוא חיסל את המוסד בכבוד. אולי עשה כך מפני שנים רבות היה אחד מעסקניו הראשיים של הקונגרס-היהודי-האמריקאי ולמד מן הנסיון. מה שנוגע לקונגרס-היהודי-העולמי, רוב-רובם של יהודי אמריקה פשוט אינם יודעים על קיומו. הסוכנות היהודית באמריקה מיצגת להלכה את יהדות אמריקה, או לפחות את ציוני אמריקה. למעשה היא נסבלת כצינור להעברת כספים למדינת-ישראל לצרכי קליטה והתישבות. מפני שאין מוסד אחר ומפני שממשלת-ישראל מכירה בסוכנות כצינור מוסמך, אף כי הבקאים יודעים שאין ראשה של ממשלת ישראל שמח בקיומה של הסוכנות היהודית.

אמנם מתגבשת והולכת רשות ראשית של יהודי אמריקה לצרכים יהודים ארציים וכלליים, אבל לשלב של התגבשות ממש עדיין לא הגיעה והתהליך אינו מתנהל כלל לפי הקווים שהתוותה המסורת האירופית. חברות-הצדקה העירוניות יש להן מועצה ארצית, והמועצה הזאת התחילה להתעניין גם בדרכי איסוף הכספים וגם בדרכי הוצאתם בארצות-הברית ו„מעבר-לים“ (כלומר, בעיקר, במדינת-ישראל).

בזמן האחרון התחילו אנשי המועצה לתכנן גם כעין קרן־תרבות ליהודי אמריקה. יושב מדינת־ישראל, שאין לו כל קשר ישר ואינטימי אל אמריקה ויהודיה, אינו תופס את החילוק שבין יהודי אמריקה ויהודי אירופה. והוא נוטה להניח שמי שמתנגד לקונגרס היהודי העולמי אינו רוצה ב„אחדות ישראל” ומי שאינו חסיד של ההסתדרות הציונית העולמית אינו קשור לרעיון הציוני, ואפילו קשרו אל מדינת־ישראל הוא רופף; הוא מוכן לקבל את ההסבר שהכסף שתורמים יהודי אמריקה לישראל מתגלגל מאליו מתוך כיסיהם ומכל־מקום, ולמעשה, אינו אלא ממונו של האוצר האמריקאי, ורק מי שמוכן להשתתף בבחירות לקונגרס הציוני ולקבל עליו את מרותו של הוועד־הפועל הציוני הוא ציוני באמת. ואם „עולה” בפועל איננו „עולה” בכוח יהיה, ואם גם אין הוא „עולה” בכוח על־כל־פנים רק הוא יהיה מעוניין להילחם בהתבוללות ולקיים את הרציפות היהודית בפזורה היהודית.

אבל החיים היהודיים באמריקה מתפתחים בכיוונים הסוטים לגמרי מן המושגים המקודשים — והנוקשים — של הסידי הדפוסים האירופים. קשה לחזות מראש איך יתפתחו הדברים, אבל ברור שהדפוסים האירופיים, שניסו להטביעם על חיי היהודים באמריקה כדי ליצור נציגות אחידה, נכשלו. כשלו זה אינו ידוע לרובו של הציבור במדינת־ישראל מפני שהדפוסים קיימים והציבור בארץ נוטה לשפוט את המציאות על פי דפוסים ולא על פי המציאות שמאחרי הדפוסים. וכאן שוב מתגלה השוני בין המנטאליות האמריקאית לאירופית — או זו של מזרח־אירופה — שהתבטאה בתנועה הציונית: האמריקאי אינו נוטה ליחס משמעות מיטאפיזית לנציגות דמוקרטית פשוטה. הוא רואה בנציגו בקונגרס או בסנאט נציג לתקופה מוגבלת ולשטחים מוגבלים, וגם בשטחים אלה נציגו נתון ללחץ מצד ציבור בוחריו באותן שאלות שהציבור מעוניין בהן. בית־המחוקקים בארצות־הברית יש לו סמכויות לחוקק לכל הארץ בענייני מסים ובענייני מדיניות־חוץ, אבל לא בענייני דת, לא בענייני רוח ולא בעניינים שהחוקה האמריקאית מיחדתם למדינות בודדות בברית האמריקאית, וכל נציג עלול לפעמים להיכנע ללחץ בוחריו ולהצביע בבית־המחוקקים לפי הוראותיהם ולא לפי הוראות מפלגתו, או לחזור בו ולהצביע מחדש לאחר שנוכח שהציבור אין דעתו נוחה מאורח הצבעתו. כנגד זאת, בתנועה הציונית ובקונגרס היהודי יש נטיה ליחס לנציג, לאחר שנבחר, סמכות קוסמית ממש המוגבלת רק על־ידי הוראות מפלגתו, ויש גם נטיה להסתפק בדפוסים של נציגות־להלכה ולראותם כנציגות־למעשה. היהודי האמריקאי לעולם לא יבין מה סמכות נטלה לה הסוכנות היהודית לדאוג לחינוך יהודי בארצות־הברית, והוא לא יבין איך הסוכנות „מייצגת” את יהודי אמריקה רק משום שבתחוקה של התנועה הציונית כתוב שהסוכנות מיצגת את הציונים ותלא־ציונים בכל הנוגע לארץ־ישראל; הוא לא יבין גם איזו דימוקרטיה יש בקונגרס הציוני ובוועד־הפועל הציוני אם חבריהם אינם נבחרים. הוא אינו מסתפק בהסבר שהבחירות נתבטלו מפני שפתוב בתחוקה הציונית שמותר להחליפם במינויים על־

פי הסכמים בין-מפלגתיים: הוא רגיל לראות דמוקרטיה אמיתית רק במקום שיש השתתפות ערה מצד הציבור ולא רק במקום שלהלכה יש לציבור זכות להשתתף בו.

אם לפני השואה באירופה ולפני קום המדינה לא היה ההבדל מורגש כל-כך מפני שהציונות האמריקאית היתה חלק אורגני מן הציונות העולמית, אשר מנהיגותה היתה תמיד באירופה ובארץ-ישראל, הנה אחרי קום המדינה, כשנשארה הציונות האמריקאית לבדה, נתבלט ההבדל הרבה יותר. אף-על-פי-כן מוסיפים ציונים להתווכח כאילו עדיין קיימת אותה ציונות שהתקיימה באירופה לפני פרוץ מלחמת-העולם השנייה. כל סניגור של הציונות וכל יריב לבן-גוריון טוען טענותיו כאילו אין להפריד בין רעיון ציוני ורגש ציוני יסודי-היסטורי ובין אידיאולוגיה ציונית מסועפת, כפי שהתפתחה בשנות קומה של ההסתדרות הציונית באירופה ובארץ, ובין המבנה של התנועה עם ועד-הפועל ועם קונגרס ועם מפתח מפלגתי ועם בחירות לקונגרס, שחדלו להתקיים באמריקה מזה עשרים שנה, ועם השקל, אשר רוברובם של ציוני אמריקה לא ראוהו מעודם.

גם הבחירות וגם השקל התבטלו באמריקה עוד לפני קום המדינה. הבחירות בטלו פשוט מפני שציבור המשתתפים בהן פחת והלך מקונגרס לקונגרס עד שהיו הבחירות לחוכה ואטלולה. צירים לקונגרס ולוועד-הפועל מתמנים על פי הסכם הדדי בין המפלגות.

אמנם לפי התחוקה של ההסתדרות הציונית מותר להחליף בחירות בהסכם בין-מפלגתי, אך לפי חוקי השכל הישר והנסיון ההיסטורי אין בדמוקרטיה תחליף להשתתפות הציבור. אמנם דלתותיה של ההסתדרות הציונית ודלתות הקונגרס היהודי העולמי פתוחות לכל יהודי והרשות בידו להיכנס, לתבוע בחירות ולהשתתף בבחירות. על פי ההלכה הציונית זוהי דמוקרטיה, ומי שאינו נעשה חבר ואינו משתתף בבחירות, דמו בראשו והוא „מיוצג“ על-פי הסכם בין-מפלגתי או בין-עסקי. אולם, יהודי אמריקה אינם יודעים הלכה זו ואינם מודים בה ואינם רואים עצמם „מיוצגים“ לא בהסתדרות הציונית ולא בקונגרס היהודי העולמי.

אם להתבטא בצורה ברוטלית אפשר לומר שסניגורי הציונות הקיימת נוקטים שיטה קולוניאלית: עמנאל ניומן וחסידי, וכל אלה שאינם מרוצים מן המשטר הקיים בארץ, חולמים על משטר ציוני, או משטר של הסוכנות, או משטר של יהודי אמריקה סתם, אשר בכוח תרומותיו ינהל את ענייני הארץ על-ידי פקידים, או על-ידי לחץ מתמיד על הממשלה, או בקשר למפלגות האופוזיציה. זהו חלום באספמיה, שאינו מביא בחשבון את הרגליהם והשקפותיהם של יהודי אמריקה מצד אחד ואת כוח התנגדותה של הממשלה בארץ מצד שני. אבל יש בסוכנות גם נטיה להטיל משטר קולוניאלי של המדינה על הפזורה — על-ידי שליחים מתאימים ובלתי-מתאימים לתפקידיהם, על-ידי משרדים ומחלקות יעילות ובלתי-יעילות בירושלים, אשר „יחנכו“ את יהודי אמריקה, יפתחו להם קורסים ואולפנים וידיפסו להם ספרים ויעניקו תמיכות לבתי-ספר — וכל זה מכספי המגבית באמריקה, שנועדו למטרות

אחרות לגמרי. הציבור הרחב בארצות־הברית אינו יודע שיש דבר כזה ואינו מושפע מכל הפעילות המסונפת הזאת, ולכן אינו מתמרד. העסקנים האחראים יודעים ורוגזים, אבל לפי־שעה אינם מוכנים לקעקע את הבנין.

ה. "ידידי ישראל"

מה בין ציוני ובין ידידי־ישראל ?

הכל תלוי באדם. יש ציונים האוהבים את מדינת־ישראל, ויש ציונים אשר מדינת־ישראל מעניינת אותם כשלג־שלא־שתקד, ועל־כל־פנים לא יותר משהמדינה מעניינת סתם יהודי, ועיקר דאגותיהם הוא לקיום המוסדות הציוניים אשר בהם גדלו ובם מצאו פורקן לנטיותיהם הציבוריות. יש ידידי־ישראל שאינם ידידים יותר מליברל אמריקאי כלשהו, וכנגדם יש ידידי־ישראל שהדאגה לשלום המדינה והשמחה לשיגשוגה נעשו להם כעין דיבוק ואין להם בחיים דבר יקר מזה. אבל ציונים מושבעים יש להם תשובה סטיריאוטיפית: ציוני הוא אוהב, ידיד אינו אלא ידיד.

במאמר שפירסם ליפסקי בעתון הציוני־הגרמני „יודישע רונדשוי“ בשנות העשרים ניסה להשיב על טענותיהם של ציוני אירופה נגד ציוני אמריקה ואחו בטענה זו: אתם, ציוני אירופה, אין אחריות מימונו של המפעל בארץ מוטלת עליכם ולכן בניי חורין אתם להפליג באידיאולוגיה כל כמה שנפשכם חפצה, מבלי להתחשב במציאות, ואילו אנחנו, הציונים באמריקה, יודעים אנו שאם לא נמציא את הכספים לא יהיה לכם על מה לפתח אידיאולוגיות, ולכן אנו מוכרחים להזניח את העיון וההלכה ולעסוק במעשה.

ההתעסקות במעשים — כלומר, במעשי מימון ואיסוף־כספים — אילצה את הציונים האמריקאים, מצד אחד, להרחיב את מעגל התורמים, ומצד שני, לטשטש בתעמולתם את הקווים המבדילים בין ציוני ללא־ציוני. ועוד מימי ברנדייס ביקשו לקרב אל המפעל בארץ כל יהודי — בייחוד אם הוא בעל אמצעים או בעל השפעה — מבלי לדקדק בציציותיו האידיאולוגיות, וליצור מסגרת ארגונית כדי לקשר את היהודים האלה. לפעמים נעשו מאמצים כאלה דווקא על־ידי אנשים שהגנו, כביכול, על טהרת הארגון הציוני, ומאחרי הוויכוח הציוני הסתתר לפעמים מאבק על אופן רכישתם של אנשים מבחוץ וטיב האנשים המבקשים לרכשם. וייצמן, אף שלא היה אמריקאי, השתתף במאבק הזה ובמאמצים האלה.

ברנדייס ביקש לקרב את לורד רדינג, את ברנרד ברוך ואת ברנרד פלקסנר, וייצמן נלחם בברנדייס, אבל קירב את סיר אלפרד מונד (הלורד מלצ'ט) ואת סמואל אונטרמאיר. מונד נעשה חבר בהסתדרות הציונית (אף שלא כל סופר ציוני היה מוכן לקבל את כשרותו האידיאולוגית), אבל סמואל אונטרמאיר, שנעשה יושב־ראש ראשון של קרן־היסוד בארצות־הברית, לא נעשה ציוני רשמי. הוא נשאר כל ימיו „ידיד ישראל“, אולי הראשון מסוג זה מתוך אנשי־שם ובעלי־השפעה בתולדות התנועה הציונית בארצות־הברית אחרי מלחמת־העולם הראשונה.

שמונה שנים עברו מיום שנעשה סמואל אונטרמאיר יושב־ראש של קרן־היסוד

באמריקה עד שנסודה „הסוכנות היהודית“, שלמעשה ביקשה להכניס תחת גג ארגוני אחד את הציונים המושבעים ו„ידידי ישראל“ בעלי השפעה. בשנים שהכשירו וייצמן ושלישיו באמריקה, ובראשם ליפסקי, את הקרקע לייסוד הסוכנות, היו דווקא ברנדייס וחסידיו מתנגדים לרעיון הסוכנות בשם הציונות הצרופה...

אין חדש תחת השמש: גם עמנואל ניומן, אבי התכנית ל„ידידי ישראל“ אחרי קום המדינה, וגם גולדמן, המתאמץ להכניס לתוך ההסתדרות הציונית העולמית כל מיני ארגונים יהודיים, התנגדו בשעתם בתוקף למאמציו של הנרי מונטור להקים ארגון של „ידידי ישראל“, בשנות-החמישים. סלע-המחלוקת האמיתי הוא, שוב, לא העקרון אלא אופן גישומו והאישים המגשימים אותו.

גם הסוכנות היהודית בשנת 1929 וגם קרן-היסוד לפנייה היו נסיונות להכניס אל תחת קורת-גג אחת את הציונים והלא-ציונים שהם „ידידי ישראל“, בתנאים של שנות-העשרים. שני הנסיונות כוונו מעיקרם לארצות-הברית, ובדרגה שניה — לארצות מערביות אחרות, ושניהם כמעט לא הביאו בחשבון את מדינות מזרח-אירופה. לא רק מקורות הכספים הם שגרמו בחירה גיאוגרפית זו אלא גם ההבדלים במנטאליות על פי החלוקה הגיאוגרפית. כשם שהציוני בארצות-הברית אינו בקי וחרף באידיאולוגיה הציונית שלו ואינו נוקשה בנאמנותו לדפוסי התנועה הציונית, כך גם הלא-ציוני אינו נוקשה באנטי-ציוניותו ויותר מן האנטי-ציוני באירופה הוא מוכן לקבל את המציאות כפי שהיא מתפתחת, בין כרצונו בין שלא כרצונו.

מן הנסיון לשתף לא-ציונים בעבודת קרן-היסוד התפתחו נסיונות ארגוניים אחרים שהצליחו: המגבית הארצישראלית המאוחדת, המגבית היהודית המאוחדת, קרנות ואגודות למען מפעלים ספציפיים בארץ (האוניברסיטה, הטכניון, חיי התרבות, מכון וייצמן); היהודי הלא-ציוני, כיון שהחל להשתתף בכספו בבניינה של ארץ-ישראל, התקשר אל המפעל בנפשו ועבר מהתעניינות פילנתרופית בלבד להתעניינות מדינית ותרבותית; ואילו הנסיון להקים סוכנות משותפת שתהיה מבוססת על דפוסי התנועה הציונית נכשל, והסוכנות נשארה מה שהיתה לפני שהיתה סוכנות — ה„אקזוטיבה“ של התנועה הציונית.

מדוע לא זכתה הסוכנות המשותפת לאריכות-ימים אם זה התעניינות בענין הציוני גברה והלכה? מקובל בחוגי הציונים להשיב על השאלה בהסבר שהלא-ציונים ה„פילנתרופיים“ לא היו מעוניינים למדי בארץ-ישראל. עכשיו, כשהתעניינותם כבר נעלה מכל ספק, שוב לא הצליחו מאמציו של גולדמן לקרנם לסוכנות, אלא שפיוס התשובה היא ש„בן-גוריון מחבל“. אבל אולי כדאי לשמוע גם הסבר שונה מן המקובל, הסבר שמעלים הלא-ציונים? אדם בעל עמדה רמה, המקורב לחוגים ההם, אמר לי לפני חמש שנים, וחזר ואמר לי לפני חצי שנה: אנשינו אינם מעוניינים בפוליטיקה של המפלגות הציוניות, ולכן יצא גם פליקס וארבורג מן הסוכנות. לשון אחרת: מבנה התנועה הציונית, שהיה זר לרוחו של ברנדייס ואפילו לרוחו של ליפסקי, זר עוד יותר לרוחם של פליקס וארבורג ובני-יורשו אדוארד וארבורג ויתר יהודי אמריקה. זר להם המפתח המפלגתי וזרה להם ה„גינירל

דיבאטה". רגילים הם בדפוסים של חיים צבוריים ומדיניים משלהם — בין שהדפוסים הם טובים או רעים; אין הם רוצים ואין הם יכולים להשתלב בדפוסים זרים להם. והם מעדיפים למסור את כספם שלהם ואת הכספים שהם אוספים מידי אחרים לסוכנות היהודית, גם אם לא כל מעשיה ודרכיה נראים להם, מאשר להיכנס לתוך המערבולת של הפוליטיקה הציונית.

*

„אין כיום צורך בתנועה ציונית. כולנו עתה ידידי ישראל". את הדברים האלה שמעתי בפיטסבורג מפי אבא הלל סילבר בשיחה פרטית בסוף יוני 1948, ערב פתיחת הוועידה הציונית השנתית. זאת היתה תשובתו לטענותי ש„יש להכניס תוכן רוחני לחיי התנועה". את הטענות האלו הייתי מעלה לפניו גם לפני כן — שלוש שנים ושנתיים ושנה לפני קומה של מדינת־ישראל. תשובתו היתה פעם: „אין כל זה מעניין אותי ואין זה מתפקידי. תפקידי הוא להקים מדינה יהודית בארץ־ישראל, ואז אשוב אל עבודתי במטפלי שלי. אוהב אני את ביתי, את משפחתי, את משרתי, ואינני מבקש לי מנהיגות בקבלנות". אולי לא תמיד נהג סילבר ברוח הדברים האלה, או ברוחה של הצהרה שמסר לי פעם לפירסום („ענין הקמת מדינת־ישראל בארץ־ישראל הוא עניינם של כל היהודים בעולם. סדריה הפנימיים של המדינה הם עניינם של תושביה בלבד"). אבל עצם העובדה שאמר דברים כאלה מראה לפחות על מצב־רוח החוזר ומופיע. מי שעקב מקרוב אחרי פעולותיו של סילבר, ככותב הטורים האלה, יודע את ההבדל בין גישתו לעניינים שבהם הראה דעה עקיבה משך שנים ובין גישתו לעניינים בהם היה נתון למצב־יורח משתנים: הוא נלחם כארי על הקמת מדינה מיד ועל קו תקיף נגד בוויין והסטייט־דירטמנט, והוא היה המנהיג היהודי הראשון באמריקה שהטיח דברים נגד הנשיא עצמו. אבל הוא הסתלק מן המערכה לאחר תבוסתו הראשונה במאבקו על ריבונותה של ההסתדרות הציונית העולמית: הוא לא האמין בה...

את העקרון שהשמיע באוני סילבר בשיחה פרטית, ערב פתיחת הוועידה הציונית בפיטסבורג, בסוף יוני 1948, השמיע אחר־כך ניומן בהרצאה ארוכה בפתיחת הוועידה. אותה הרצאה, בה הציע ניומן תכנית להפרדת תפקידים בין הממשלה והסוכנות, התבססה על ההשקפה שמאחר שכבר קמה המדינה יש להפוך את התנועה הציונית לתנועה של „ידידי ישראל". ניומן של ניומן היה החשש מפני אשמת נאמנות כפולה; בין הבטחותיו היתה גם הבטחה להחדיר את העברית בפזורה היהודית ולבנות באמריקה את סורא ופומפדיטא, אף כי מטרותיו היתה כמדומה להשתלט על הקרנות ועל מהלך התפתחותה של ישראל משך העשור הראשון. אבל לא אלה הם מענייניו עכשיו. חשוב לנו לקבוע כי הסיסמה „ידידי ישראל" לא נקלטה מן האוויר אלא באה כהתפתחות טבעית של התנועה הציונית באמריקה וכתוצאת רגישות להלך־הרוחות בין היהודים באמריקה, כולל רובם המכריע של הציונים.

יש לזכור כי ניומן היה המנהל הראשון של קרן־היסוד באמריקה ועבד עם אונטרמאיר. בהמשך עבודתו המדינית בשנות־הארבעים בא במגע עם ציונים ולא־ציונים ששיתפו אתו פעולה. יש לזכור גם שעד 1947 — ביתר דיוק, עד שעלתה שאלת ארץ־ישראל על במת האו"ם והסוכנות הוכרה על־ידי נציגי האומות כנציגתו ה"מוסמכת" של העם היהודי — היתה תנועתו של הלל קוק מתחרה רצינית מאד לתנועה הציונית ה"לגיטימית". אכן, הלל קוק הוכיח שאפשר לגייס המונים למען הרעיון של מדינה יהודית מחוץ למסגרת התנועה הציונית, וגם סילבר נתנסה באותם נסיונות ומשך שנים אחדות, לפני עלותו למנהיגות התנועה, היה גם היו"ר של המגבית הא"י המאוחדת (United Palestine Appeal), אשר בה שיתפו פעולה ציונים עם "ידידי ישראל".

תכניתו של ניומן בטלה בעיקר בגלל המטרות הסתומות שבה. לאחר שנים אחדות, ניסה הנרי מונטור, עוד בהיותו ראש המפעל של אגרות־המלווה ("בונדס"), לארגן "אגודת ידידי־ישראל באמריקה" וכבר יסד משרד, אבל ממשלת ישראל ביקשתו שלא להמשיך והוא סגר את המשרד. בישיבת הוועד הפועל הציוני של 1959 אמר ד"ר נחום גולדמן עצמו להכניס שינויים במבנה התנועה הציונית על־ידי סיפוח גופים יהודיים באמריקה — למעשה היה זה מאמץ מוסווה לארגן אגודת־ידידי־ישראל באמריקה.

הכל תלוי איפוא בשאלה: מי יהיה מנהיגם של "ידידי ישראל"...

סיכום

מאז קמה מדינת־ישראל מפסידה התנועה הציונית אחת־אחת את העמדות שהקנו לה מידה של זכות־קיום בעבר: עמדת הגוף העיקרי והמניע באיסוף הכספים עברה לראשי ה"ג'וינט" (ההעומדים בראש המגבית המאוחדת, ובמידה ידועה גם בראש מפעל אגרות־המלווה) ולכוחות צעירים חדשים; עמדת הפעולה המדינית (הלחץ בושינגטון) כבר עברה לידי חוגים שונים, הוועד־היהודי־האמריקאי, "בני ברית" ואחרים; עמדת העבודה החינוכית והתרבותית מפורת בין בתי־כנסיות, בתי־מדרשים, עסקני בתי־ספר, "בני ברית", קרן־נורמן ועוד. בידי התנועה הציונית נשארו רק עמדות פורמליות — ה"סטטוס" וה"אמנה", מחלקות ומשרדים לחינוך שפעולתם יעילה פחות מזו שעושים יהודי אמריקה בזמתם שלהם; וההצבעות על תקציבים בקונגרס ובישיבות הוועד־הפועל, אשר למעשה תוקנו על־ידי הממשלה הישראלית בהתיעצות עם ראשי המגבית, וכו'.

בשעה שהעבודות הציוניות נעשות יותר ויותר על־ידי "יהודים סתם", עומדת הציונות המאורגנת תוהה ונבוכה, ומנהיגיה, תחת אשר יבקשו לה תפקידים חדשים, מבקשים רק להגן על עמדותיהם בתוך תנועה המתרוקנת והולכת מכל תוכן. ובלהטם לשמור על עמדותיהם מוכנים אף אלה הדוגלים להלכה בקדושת המסגרת להפוך למעשה את התנועה הציונית לתנועה של "ידידי ישראל".

כי מזה אין מנוס...